

araona in
aqualco fa
la spada tallio leredine al suo chaua
teli telli sproni 7 u fa della pressa 7

Pere el Gran i Santes Creus

JOAN PAPELL TARDIU

Pere el Gran fou el tercer fill del rei En Jaume I i de la seva segona esposa Violant o Yoles d'Hongria. Era el primer dels quatre fills mascles i tercer en l'ordre de naixement dels deu fills haguts d'aquest matrimoni¹.

Del primer matrimoni amb Elionor de Castella, germana petita de Berenguera, esposa d'Alfons X de Lleó, i per tant tia de Ferran III el Sant, En Jaume I va tenir un fill, Alfons, que no arribaria a regnar ni a succeir a son pare, car va morir l'any 1260. El rei En Jaume es va divorciar d'Elionor, i aquesta es va retirar al monestir de Las Huelgas Reales de Burgos, no sense que abans En Jaume li fes la promesa que el seu fill Alfons heretaria el reialme d'Aragó i el Principat de Catalunya.

Divorciat d'Elionor i davant la impossibilitat de casar-se amb la comtessa d'Urgell, Aurembiaix, En Jaume va contraure matrimoni amb Yoles o Violant d'Hongria. La reina, que desitjava que els seus fills haguessin terres on poguessin regnar, va esperar els ànims de son marit per conquistar el reialme de València i crear el de Mallorca, per tal que l'infant Pere i l'infant Jaume poguessin regnar en les noves terres conquerides a l'Islam. La mort prematura de l'infant Alfons va solucionar el problema. En Pere seria rei d'Aragó i de València i comte de Barcelona, i En Jaume, com a vassall de son germà, ho seria de Mallorca i de les possessions ultraripinques i Montpeller.

La tradició del monestir, relatada per alguns dels seus domèstics, ens fa saber que l'infant Pere, morta la seva mare, la reina Violant, l'any 1251, a causa d'infantar Elionor, que va morir també en el part, no va gaudir de gaire salut i fou un minyó malaltís. El rei En Jaume, perquè la recobrés, va enviar-lo al monestir de Santes Creus. Perduda l'esperança que es recuperés, el rei va decidir que, en cas de morir, l'infant fos sebollit en

el cenobi. Mes, contra tot pronòstic, l'infant Pere va recobrar la salut perduda. Potser gràcies a la farmàcia monacal, que tenia fama d'estar ben proveïda, o perquè no havia arribat encara la seva hora. En Pere va restar sempre agraït de la cura que els monjos li havien dispensat i en tot temps va mantenir una especial relació de reconeixement vers els monjos cistercencs del monestir santescreuenc.

L'any 1258, quan tenia divuit anys, encara en vida d'En Jaume I, essent hereu del reialme de València i de Mallorca, del Principat de Catalunya, mitjançant carta atorgada a Barcelona, el 2 de febrer, va disposar ésser enterrat a Santes Creus, ratificant i confirmant la vella disposició de son pare el rei En Jaume². I ho va fer, segons el document, mogut per la devoció que tenia vers el monestir, lloc on, gràcies a la cura dels monjos i la voluntat de Déu, havia recobrat la salut perduda quan era petit.

Posteriorment, quan feia set anys que regnava, l'any 1282, redactà les seves darreres voluntats a Portfangós, el 3 de juny³. Era tant el desig i la voluntat de ser sebollit entre els monjos cistercencs que de nou ho deixà dit i confirmat en un document datat a Barcelona l'1 de febrer de 1283, vuit mesos després del testament de Portfangós⁴. Deixava ben clar que volia ser enterrat a Santes Creus. Ambdues decisions ratificaven la carta de 1258.

Potser el temor que no fossin complides les seves disposicions, pensant que potser podia ésser enterrat a Poblet, lloc on descansaven les restes de son pare, el rei En Jaume, afegí un codicil al seu testament del 3 de juny de 1282, donat i datat a Vilafranca del Penedès el 3 de novembre de 1285, estant a les portes de la mort⁵.

PERE EL GRAN
I SANTES CREUS

Anvers i revers d'un croat de Pere II. Col·lecció Fundació Catalana per a l'Arqueologia Ibèrica.

A la pàgina anterior, Pere II és ferit l'any 1285, durant la croada contra Felip III, l'Ardit, rei de França, instigada pel papa Martí IV, Giovanni Villani. Nuova cronica. f.137v (1.VIII,103) ms. Chigiano LVIII 296. © Biblioteca Apostòlica Vaticana.

Per a més informació:

Oficina Comarcal
de Turisme de
Santes Creus
Pl. Sant Bernat, 1
43815 Santes Creus
Tel. 977 63 81 41
turisme@altcamp.cat
www.altcamp.cat

¹ Yoles va ésser una reina molt prolifera i fecunda. Va parir deu fills, encara que molts historiadors sols en citen nou: sis fembres i quatre mascles: Violant, n. Vers 1236 i morta l'any 1300; Constança, n. L'any 1239 i morta v. el 1275. Va casar amb l'infant Manuel de Castella, fill de Ferran III el sant; el rei Pere el Gran, III d'Aragó, II de València i de Mallorca, i el comte de Barcelona, n. El 1240 i mort el 1285; Sança de la que no tenim constància de l'any del seu naixement i que va morir després de 1275 anant de pelegrinatge a Jerusalem; el rei Jaume II de Mallorca, nat el 1243 i mort el 1311; Sanç, arquebisbe de Toledo, n. Vers el 1248 i mort l'any 1275; Isabel, que va casar amb Felip III l'Ardit de França, Maria, monja, nascuda el 1248 i morta l'any 1267; Ferran, nat l'any 1248 i mort prematurament el 1251 als tres anys d'edat, any en què també va morir la reina, i Elionor nascuda l'any 1251, morta poc després de néixer.

² PAPELL TARDIU, JOAN, Compendium abbreviatum. Còdex del monestir de Santa Maria de Santes Creus dels segles XV i XVI, de fra Bernat Mallol i fra Joan Salvador, Fundació Noguera, Barcelona 2009, carta LXX, p. 369.

³ Aquest testament fou fet tres dies abans de partir, el 6 de juny, amb un poderós estol —un centenar llarg de veles— i amb un exèrcit expedicionari en el que figuraven molts cavallers catalans i aragonesos i molts peons, almogàvers la major part, cap a Sicília. Cf. SOLDEVILA, FERRAN, Pere el Gran, Biografies Catalanes, v. 5, p. 96.

PERE EL GRAN
I SANTES CREUS

RETRAT DE PERE EL GRAN,
obra de Filippo Ariosto,
pintada entre el 1587 i el 1588.
Col·lecció de retrats dels
comtes i comtes-reis de
Catalunya-Aragó.
Generalitat de Catalunya.

Pintura DON PEDRO III EL
GRANDE EN EL COLLADO DE
LAS PANIZAS. Obra de Mariano
Barsarán Lagueruela.
Diputación Provincial de
Zaragoza.

resultes de la baixa temperatura es va refredar i es va enfemar. Per al rei va ésser un trajecte penós i dolorós. Quan la comitiva va arribar a Sant Climent de Llobregat -segons Muntaner-, o l'Espital d'en Guerau de Cervelló, al terme d'Olesa de Bonesvalls, es va veure obligat a fer-hi estada a causa de la gravetat de la malaltia. S'envià un missatger urgentment a Barcelona a la recerca del metge, fill de Cervera, Arnau de Vilanova. Aquest acudí prest al seu costat, el va fer orinar i, observats els orins, va pensar que no corria cap perill. Alleujat del sofriment, de nou es posà en camí. Malgrat la seva feblesa, va muntar a cavall, però quan va ser a Vilafranca del Penedès la malaltia havia empitjorat i, sense forces, el rei hi va haver de fer llit⁹. Les *Cròniques* relaten que va combregar i va preparar la seva ànima per al seu darrer viatge. L'absolució la va rebre de mans de l'arquebisbe de Tarragona, Roderic de Tello, qui va aixecar l'excomunicació que pesava sobre el rei, quan aquest pensà retornar Sicília sota l'obediència del Pontífex. Quan va haver preparada la seva ànima, va fer venir al seu costat un escrivà i va redactar el codicil del qual hem fet esment suara.

Els historiadors no es posen d'acord amb la data del seu traspass. Fra Mallol diu que fou la vigília de la festivitat de Sant Martí, és a dir, el dia 10 de novembre de 1285, a la primera hora de la nit -suposem sobre les nou de la vesprada. Així ens ho descriu el monjo arxiver: *Anno Domini ·M·CC·LXXXV°. in vigilia Sancti Martini, in prima hora noctis, serenissimus dominus rex Petrus 2us. obiit feliciter in Domino in Villafranca de Penitensi.*¹⁰

També Desclot és de la mateixa opinió. Així ens ho descriu: *E lo rei d'Aragó hanc puis no dix moltes paraules, car no podia, e estec-se així tro l'endemà a hora de completa,*

*que passa d'aquest segle. E açò fo en dia de dissabte, que era la vespra de sant Martí, en l'any de nostre Senyor 1285.*¹¹

És a dir, el dia 10 de novembre, a la mateixa hora que hem dit suara.

Tanmateix, Muntaner col·loca la mort l'11 de novembre, diada de Sant Martí. Altres fonts es reparteixen el dia de la mort: per uns serà el 10 i per a altres l'11. En la *Gesta Comitum* dues vegades s'afirma que va morir el *III idus novembris*, és a dir, el dia 11 de novembre; però en la mateixa *Gesta Comitum* apareix una dualitat quan expressa *in vigilia vel die sancti Martini spiritum redidit Deo vivo.*

El redactor de l'epitafi de Santes Creus es va decantar per aquesta data: *undena nocte de novembris, que correspon al dia 11 de novembre.*

Aquesta dualitat de dades és fàcilment comprensible pel fet d'haver mort durant la nit del 10 a l'11.

I segueix Desclot narrant en la *Crònica o Llibre del rei En Pere*. *Quan fo mort aquest noble rei En Pere d'Aragó, ajustaren-se a la cambra on jaia tots los prelats, e los barons e els ric-hòmens de la terra, e mogueren aquí lo major plor e lo major dol que anc hom veés, que greu cosa e dura seria de retraer e de recomptar lo dol e lo plor que menaren allí*

PERE EL GRAN
I SANTES CREUS

Viatge de Pere II envers
Sicília, Giovanni Villani.
Nuova cronica. f.127r
(1.VIII,69) ms. Chigiano
L.VIII 296. © Biblioteca
Apostòlica Vaticana.

Anvers i revers d'una
moneda d'or de Pere II
rei de Sicília. Col·lecció
Fundació Catalana
per a l'Arqueologia
Ibèrica.

*bisbes, e abats, e prelats, e comtes, e barons, e rics-hòmens e cavallers de la terra, e hòmens d'orde e de religió. Enaprés empararen-se del cos l'abat e los monges de Santes Creus, on havia en sa vida sa sepultura eleta aquell noble rei d'Aragó, e banyaren-lo, e adobaren-lo e vestiren-lo així com a monge; e hac hom una caixa e folrà-la hom dins e defora de bell preset vermell, e més hom llains l'honrat cos del rei d'Aragó. E ab gran honor trasc-l'hom de Vilafranca e portaren-lo rics-hòmens e cavallers al coll tro sus que foren al monestir de Santes Creus; e aquí mogueren sobre el cos llur dol, e llurs crits e llur plant, que anc semblant dol no fo vist ne oït. E aquí, quan l'hagueren portat al monestir damunt dit e feït llur plant sobre el seu cos, los barons e los rics-hòmens sebolliren-lo així honradament com se tany davant l'altar major del dit monestir.*¹²

¹¹ DESCLOT, "Llibre..."; op. cit., p. 506.

¹² FELIU DE LA PEÑA, NARCISO, Anales de Cataluña, p. 102.

⁴ PAPELL TARDIU, JOAN, Compendium... op. cit., p. 370.
RAMON MUNTANER, "Crònica", en Les quatre grans cròniques pròleg i notes de FERRAN SOLDEVILA, Biblioteca Perenne, Ed. Selecta, Barcelona 1971, cap. CXLV, p. 803.

⁵ PAPELL TARDIU, JOAN, Compendium... op. cit., carta LXXIII, p. 375.

⁶ SOLDEVILA, FERRAN, "Pere el Gran", Biografies catalanes, 5, p. 117. També vegeu DESCLOT, "Llibre del Rei En Pere", en Les quatre grans... op. cit. p. 535 i ss.
MUNTANER, RAMON "Crònica"... op. cit. p. 799 i NARCISO FELIU DE LA PEÑA, Anales de Cataluña, t. II, p. 98 i ss.

⁷ SOLDEVILA, FERRAN, op. cit. p. 117

⁸ MUNTANER, RAMON, op. cit., Cap. CXLIII, p. 802.

⁹ PAPELL TARDIU, JOAN, Compendiu... op. cit., p. 449.

¹⁰ DESCLOT, "Llibre del Rei en Pere..." op. cit., Cap. CLXVIII, p. 586.

Relleus de Pere el Gran i la seva esposa Constança de Sicília al pati central dels Reials Col·legis de Tortosa.

En els *Anales de Cataluña*, de Narcís Feliu de la Peña y Farell hom pot llegir el següent: [...] *recibió con piedad Católica los Sacramentos de la Santa Eucaristia, y Extremauncion con fervorosos actos de dolor, amor, y conformidad, continuados hasta el último vital aliento, que sucedió à diez de Noviembre de mil ducientos ochenta y cinco, à los quarenta y nueve años de su edad, y nueve de su Reynado; fue llevado su cadaver à Santas Cruzes con vniversal sequito, y dolor de Cataluña, adonde descansa su cuerpo [...]*.¹³

Desclot molt bé ens assabenta en la seva *Crònica* que al rei Pere el Gran li donaren terra davant l'altar major de l'església cenobítica. No diria una cosa per altra, si no fos així. Era al mateix lloc on avui s'hi troba el seu mausoleu. Creiem que ben bé podia ésser així, ja que la tomba és davant l'altar al costat de l'evangeli. Però el túmul era el mateix? Indubtablement, no. En el moment de la seva mort, no estava construït. Per tant, no podia ésser l'actual, objecte, avui, de restauració per part de la Generalitat de Catalunya. Aquest fou construït anys més tard per disposició i manament de son fill i successor, el rei Alfons el Franc. I de nou ens hem de refiar de fra Mallol, quan en el *Compendium Abreviatum* es fa ressò de la seva construcció. Diu que l'abat del convent de Santes Creus, per a la construcció de la sepultura del rei Pere, havia avançat del seu peculí una gran quantitat de diners, exactament prop de vint mil sous de tern. Quantitat que Alfons I el Franc va haver de retornar a les arque abacials, tot i que, com que no tenia els diners, va haver de lliurar al monestir una dominicatura, situada al terme de Montblanc, a la partió amb el de Vilaverd, que a partir d'aleshores es va conèixer amb el nom de les Planes de Santes Creus, segons consta en un document datat a Barcelona el 10 d'abril de 1287. D'aquesta carta d'atorgament en podem deduir que el túmul estava construït, o potser seria més lògic dir que s'estava construint dos anys després de la seva mort, i no abans.

Tampoc hom creu que el trasllat de les despulles al túmul es realitzés immediatament, potser perquè la construcció va durar diversos anys. Pensem que el vas és una banyera porfírica, manada portar expressament des de Sicília. Diu que el trasllat fou fet per manament de son fill, el rei Alfons, segons consta en un document datat a Barcelona el 20 de setembre de 1306. Així, gràcies a aquest diploma hom pensa que rebria enterrament definitiu i en la banyera de porfir, l'any 1306, i no abans. Però la polèmica està servida, car fra Mallol en el seu *Compendium* ens narra que: *In anno Domini ·M^o·CCC·, pridie kalendas decembris translatum fuit corpus illustrissimi domini regis Petrei 2i., quomodo Aragonie per dominum Iacobum, filium suum, tunc temporis regnantem, et fuit presens reverendissimus dominus Rodericus, sedis Terrachone archiepiscopus cum multis episcopis et abbatis et aliis prelati. Fuit eciam presens multitudo baronum ac militum.*¹⁴

CONCLUSIONS:

1. El rei Pere va morir a Vilafranca del Penedès la nit del dia 10 cap a l'11 de novembre de 1285.
2. Que fou portat a Santes Creus, a on havia deixat escrit en el seu testament volia ser sebollit.
3. Que fou enterrat davant l'altar major.
4. Que la primera tomba no va ser l'actual, encara que podia ésser en el mateix lloc.
5. Que per manament de son fill, l'hereu i rei Alfons el Franc, va ésser desenterrat i de nou sebollit en l'actual tomba que avui està davant l'altar al costat de l'Evangeli.
6. Que aquest trasllat definitiu es va realitzar entre els anys 1300 i 1306, sense que les fons de què disposem en ho puguin determinar.
7. Que fou enterrat amb l'hàbit blanc dels monjos cistrecencs.■

Pere el Gran, una clau per a la història medieval catalana

Restauració de les tombes reials del monestir de Santes Creus. Presentació de l'acte. Intervenció del Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Hble. Sr. Joan Tresserras i de Marina Miquel, del Museu d'Història de Catalunya.

Quan van enterrar Pere II el Gran (1240-1285), d'això fa més de set segles, poc es podien pensar els catalans que les restes embalsamades del monarca aportarien, centúries després, noves llums a la sempre fosca edat mitjana. Però tot canvia, i amb el pas dels anys les restes d'aquest monarca expansionista poden esdevenir clau fins i tot per identificar els membres de la seva família, exhumats i espoliats amb la desamortització de Mendizábal i enterrats també al cenobi cistercenc de Poblet.

Però anem a pams. El Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya ha impulsat, amb la direcció tècnica del Museu d'Història de Catalunya, una interessant intervenció tot coincidint amb els 850 anys de la fundació del conjunt monàstic de l'Alt Camp. Més enllà de la restauració de les tombes reials, que són a l'església del monestir de Santes Creus, l'espectacularitat de la intervenció cal buscar-la a la tomba de Pere el Gran, ja que el seu mausoleu no havia estat mai exhumat al llarg de la història, després que fos construït entre el 1302 i el 1303.

Així doncs, la tomba de Pere el Gran ha estat l'única dels monarques de la Corona d'Aragó que mai s'ha profanat. I és per aquest motiu que les restes del comte poden esdevenir la clau de volta que permeti esbrinar una part important de la història de Catalunya, tal vegada la més esplendorosa del nostre país.

L'EXHUMACIÓ

A principis d'aquest any 2010, els tècnics del Museu d'Història de Catalunya van liderar una intervenció única i sense precedents. Es tractava d'obrir la tomba sense malmetre el conjunt monumental i a la vegada, i aquí rau la singularitat de la intervenció, sense fer malbé les restes del monarca, que estaven disposades en forma corba, ja que el rei va ser dipositat a l'interior d'una gran banyera. En el procés d'extracció de les restes de Pere el Gran, els tècnics, fins a sis persones, van treballar-hi intensament. L'acció es va complementar amb la presa de radiografies al fardell funerari, una tasca realitzada per un equip del Pius Hospital de Valls. Després, les restes del monarca van ser traslladades a l'Hospital Joan XXIII de Tarragona per ser sotmeses a un TAC.

Tot aquest camí complex, prelude del trasllat al Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya, que es troba a Valldoreix (Sant Cugat del Vallès), té una clara explicació: amb els resultats del TAC fins i tot es podrà dibuixar l'hipotètic retrat facial del monarca. De fet, es tracta de tècniques ja emprades en altres processos d'investigació, com per exemple amb les mòmies d'alguns faraons egipcis.

Després del TAC, la peregrinació de les despulles va continuar fins a Barcelona. En el complex procés de transport es va necessitar el treball coordinat de fins a quaranta persones que, des de diversos àmbits d'acció, van completar amb èxit la primera part de la llarga aventura.

Gemma Casalé Frutos
Periodista

¹³ PAPELL TARDIU, JOAN, *Compendiu...* op. cit., p. 450.

¹⁴ PAPELL, op. cit., p. 450.

LES SORPRESES

Diuen les cròniques de l'època que Pere II era un home corpulent, de grans dimensions. I efectivament, una vegada oberta la tomba, s'ha pogut comprovar que tenien tota la raó. Pere II el Gran mesurava 1,73 metres, unes mides molt per sobre dels homes i dones d'aquella època. Precisament a causa de la seva gran mesura, les restes del monarca no van caber a l'interior de la banyera de marbre en què va ser enterrat per segona vegada. Cal tenir present que la primera vegada que el cos de Pere el Gran va rebre sepultura va ser a prop de l'altar de l'església de Santes Creus, mentre s'esperava que arribés a Catalunya la banyera que finalment va acollir el cos embalsamat del rei. En la col·locació de les restes del monarca a l'interior de la banyera funerària es va optar per tallar-li els peus i deixar-los just al costat de les cames. Els homes de l'època van resoldre d'aquesta manera la necessitat d'encabir el cos a l'interior del recipient de marbre emprat com a tomba. Aquesta dada fins ara era desconeguda. Es tracta, doncs, del primer detall que aporta Pere el Gran en el

procés d'investigació que, de fet, tot just ara comença a veure la llum. Els investigadors estan convençuts que l'estudi de les restes embalsamades del monarca aportaran el seu ADN, i amb aquestes dades es podrà comprovar la veracitat de les restes que es troben a les tombes reials del monestir de Santa Maria de Poblet, i que al segle XIX van ser espoliades durant la desamortització de Mendizábal. També esdevindran imprescindibles per certificar si les restes conservades a la tomba de la Seu Vella de Lleida pertanyen a Alfons III, fill de Jaume II. Els treballs que desenvolupa un equip multidisciplinari de tècnics també seran crucials per determinar qüestions relacionades amb l'estat de salut del mateix monarca i els hàbits de vida, com per exemple la seva alimentació. Un cop hagin acabat totes les proves, les restes del monarca català seran retornades a Santes Creus, on rebran de nou, i per tercera vegada, sepultura. Mentrestant, els tècnics aniran donant continuïtat al seu extens treball, que, de mica en mica, anirà agafant forma i veient la llum.

UN VALOR EN ALÇA

L'espectacular iniciativa impulsada per la conselleria que lidera Joan Manuel Tresserras té, però, com a mínim, un parell de lectures més. La primera és que ha permès tornar a posar damunt la taula l'indiscutible valor que té el conjunt monàstic de Santes Creus.

El fet que es tracti de l'únic dels tres monestirs del Cister que no té una comunitat religiosa que hi faci vida des de principis del segle XIX potser ha provocat que esdevingui també el menys valorat. Però Santes Creus té una vàlua patrimonial indiscutible, ja que es tracta d'un conjunt arquitectònic d'una singularitat excepcional. A la vegada, els mitjans de comunicació, que s'han fet ressò de tot el procés d'investigació ara iniciat d'una manera important i espectacular, han contribuït a difondre enormement els valors de Santes Creus i el seu pes en la història del país. Tot plegat comença a tenir uns efectes ben tangibles en forma d'augment de les visites registrades des de l'anunci de

l'inici de la investigació. Sembla, doncs, que no serà gens agosarat afirmar que el nombre de turistes encara s'incrementarà més tan bon punt es donin a conèixer els resultats de la investigació.

El segon efecte d'aquest procés és la recuperació de la memòria històrica. Més enllà de les conclusions i tècniques que es deriven de la investigació, el que està clar és que es parla de l'herència catalana; de la trajectòria d'un país bastit al llarg dels segles, fruit de l'empenta dels membres del comtat de Barcelona, que el van expandir aprofitant els corrents de les aigües de la mar Mediterrània.

I, sobretot, fruit de la cultura bastida amb les aportacions de Ramon Llull, entre milers de dones i homes. Però també d'una llengua: el català, que encara esdevé el nostre clar símbol i nexa identificador. ■

PERE EL GRAN
I SANTES CREUS

Monestir de Santes Creus.
Exhumació i trasllat de les
restes del rei Pere el Gran.